

УДК 947.6. «1917»

І. М. Рыжанкоў, кандыдат гістарычных навук, дацэнт (БДТУ)

ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНАЕ ЖЫЦЦЁ НА ЭТАПЕ ПАДРЫХТОЎКІ ДА ЗЕМСКІХ ВЫБАРАЎ: ПА МАТЭРЫЯЛАХ БЕЛАРУСКІХ ГУБЕРНЯЎ (ВЯСНА – ЛЕТА 1917 Г.)

У артыкуле асвятляецца праблема дэмакратызацыі земстваў на этапе разгортвання Лютаўскай рэвалюцыі. Адзначаецца, што працэс увядзення ў склад земскіх структур прадстаўнікоў Саветаў рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў адбываўся павольна і без эксцэсаў. Часовы ўрад быў зацікаўлены ў дэмакратычным характары рэарганізацыі, бо на восень 1917 г. былі запланаваны выбары ў новыя земскія інстытуцыі. Апошнім падлягала замяніць часовыя, надзвычайныя органы ўлады, створаныя ў ходзе Лютаўскай рэвалюцыі – губернскія і павятовыя камісарыяты, валасныя, харчовыя і зямельныя камітэты – адпаведна зрабіцца інструментам ажыццяўлення пастаноў маючага адбыцца Устаноўчага схода, а ў далейшым – быць асновай рэальнага народаўладдзя. У артыкуле паказваецца працэс стварэння выбарчых акруг, камісій, а таксама асаблівасці перадвыбарчай барацьбы.

In the article the problem of democratization of zemstvos at a stage of expansion of February revolution is covered. It is shown that introduction process in structure of territorial structures of representatives of Councils of working, soldier and country deputies was carried out progressively and without excesses. The provisional government was interested in democratic nature of reorganization as elections were planned for fall of 1917 in new territorial structures. The last needed to replace the temporary, extraordinary authorities created during February revolution – provincial and district commissariats, volost, food and land committees, – respectively to become instruments of implementation of resolutions of the Constituent assembly and further – to be a basis of real democracy. In the article process of creation selective the district, the commissions, and also feature of pre-election fight is shown.

Уводзіны. Звяржэнне самадзяржаўя абумовіла прыцягненне насельніцтва, у тым ліку раней пазбаўленага выбарчага права, да ўдзелу ў вырашэнні дзяржаўных і мясцовых спраў. Асаблівая роля надавалася земствам, але не ў тым іх «цэнзавым» складзе, а ў дэмакратызаваным, папоўненым прадстаўнікамі ад розных (сацыяльных, нацыянальных, канфесійных, прафесійных) пластоў насельніцтва. Кола пытанняў, якія знаходзіліся ў кампетэнцыі земскіх арганізацый (ахова здароўя, адукацыя, камунікацыі, жывёлагадоўля і ветэрынарыя, раслінаводства і аграномія, землеўладкаванне і інш.), павінна было забяспечыць актыўны ўдзел усяго жыхарства ў іх (земстваў) абнаўленні.

Асноўная частка. У першай палове сакавіка 1917 г. Міністэрства ўнутраных спраў разаслала земскім управам даручэнне правесці рэарганізацыю. У ліку першых на Беларусі дэмакратызацыя земстваў адбылася ў Гомельскім і Аршанскім паветах. Былі выпадкі, калі сяляне, як напрыклад у Невельскім павеце, запатрабавалі поўнай адстаўкі земскіх упраў і правядзення перавыбараў «на новых дэмакратычных пачатках» [1], але, як правіла, дзякуючы ўмяшальніцтву ўпаўнаважаных Часовага ўрада, спрэчкі завяршаліся кампрамісам – адпраўкай у адстаўку іх (земскіх упраў) старшын. Тым не менш, прадстаўніцтва сялян на земскіх сходах саступала памешчыцкаму. Так, 17 красавіка на земскім сходзе Клімавіцкага павета суадносіны

і другіх складалі 12 супраць 29. Такая ж сітуацыя назіралася ў Рагачоўскім павеце і на Міншчыне. Разам з тым, акрамя старых «цэнзавых» гласных, на земскіх сходах прысутнічалі прадстаўнікі «рэвалюцыйнай дэмакратыі» – Саветаў рабочых, салдацкіх і сялянскіх дэпутатаў. Так, у чэрвені ўсе дэпутаты Гомельскага сялянскага Савета вырашылі ўвайсці ў склад земскага сходу. 29 чэрвеня на пасяджэнні Бабруйскага камісарыята было вырашана папоўніць земскую ўправу 4 прадстаўнікамі выканаўчага камітэта, 2 салдацкімі, 2 сялянскімі і 1 рабочым дэпутатамі Саветаў [2]. З цягам часу ў Віцебскай губерні да справы рэарганізацыі земства таксама падключыліся Саветы салдацкіх, рабочых і сялянскіх дэпутатаў. У такіх умовах дзейнасць дэмакратызаваных земстваў стала выходзіць за межы гаспадарчых або асветных пытанняў і закранала сферу палітыкі. На першае месца выходзіў клопат аб дабрабыце ўсёй дзяржавы, невыпадкова ўдзельнікі земскіх сходаў, на якіх пераважалі памешчыкі, «дружна галасавалі за прапановы сялянскіх дэпутатаў» [3]. Такім чынам, нягледзячы на слабую прысутнасць сялянства ў земствах, нельга сказаць, што яны заставаліся рудыментам старога рэжыму, як гэта прынята лічыць.

Дэмакратычна абраным земствам як органам дзяржаўнага самакіравання надавалася прынцыпова важнае значэнне. Разам з гарадскімі думамі ім належала замяніць усе часовыя, надзвычайныя

органы ўлады, створаныя ў ходзе Лютаўскай рэвалюцыі: губернскія і павятовыя камісарыяты, валасныя, харчовыя і зямельныя камітэты, – адпаведна зрабіцца інструментам ажыццяўлення пастаноў маючага адбыцца Устаноўчага схода, а ў далейшым – быць асновай рэальнага народаўладдзя.

Характэрна тое, што з набыццём грамадзянамі палітычных правоў і свабод менавіта сяляне ператвараліся ў асноўную частку электарату і мелі магчымасць паўплываць на далейшы ход палітычнага, сацыяльна-эканамічнага, культурнага развіцця як асобных рэгіёнаў, так і краіны ў цэлым. Невыпадкова разам з прапагандай земстваў, якую распачалі органы Часовага ўрада, на вёсцы разгарнулася культурна-асветніцкая дзейнасць палітычных партый, у тым ліку з мэтай барацьбы за галасы выбаршчыкаў.

У адпаведнасці з «Палажэннем аб земскіх выбарах» выбары мусілі адбыцца ў жніўні – верасні 1917 г. Салдатам, мабілізаваным з Беларусі, давалі водпуск для ўдзелу ў іх. Для жыхароў Віленскай губерні земскія выбары адбываліся ўпершыню ў гісторыі, і таму пачалася некалькі са спазненнем, толькі ў сярэдзіне кастрычніка. Парадак правядзення выбараў і іншая інфармацыя прыводзіліся ў друку і інструкцыях. Новае выбарчае заканадаўства, распрацаванае Асобай нарадай на чале з таварышчам міністра ўнутраных спраў С. М. Лявонцэвым, прадугледжвала ажыццяўленне выбараў на аснове дэмакратычных прынцыпаў – усеагульнага, роўнага, тайнага і прамога галасавання. Парадак правядзення выбараў выразна акрэсліваўся ў Часовым палажэнні. Паводле закона выбарчая кампанія распачыналася з пасяджэнняў земскіх сходаў і ўпраў, сіламі якіх фарміраваліся выбарчыя акругі, участкі і камісіі. Таксама для воласці, павета, губерні ўсталёўвалася пэўная колькасць гласных у залежнасці ад колькасці насельніцтва (для воласці – 20–50, павета – 30–80, губерні – 30–80, і нарэшце для гарадоў 20–160), прычым выбарчым правам карысталіся ўсе грамадзяне, якія дасягнулі 20-гадовага ўзросту (за выключэннем недзеяздольных і некаторых іншых). Са складаннем кандыдацкіх выбарчых спісаў адбывалася сама працэдура галасавання шляхам «асабістага ўручэння запісак» выбаршчыкамі старшыні выбарчай камісіі, які, не разгортваючы, мусіў кідаць іх (бюлетэні) у апячатаную скрыню [4]. Пасля падліку галасоў («запісак») належала абвясціць вынікі выбараў, затым – склікаць сход абраных земскіх гласных (тэрмін працы да 1 студзеня 1919 г.), на якім фарміравалася ўправа з 3 чалавек.

Усе патрабаванні, якія прад'яўляліся да законных выбараў, належала ў кароткі тэрмін давесці да насельніцтва, і ў першую чаргу ся-

лян. Моцную грамадскую падтрымку і дапамогу дзяржаве ў справе тлумачэння і тэхнічнай арганізацыі земскіх выбараў аказалі савецкія ўстановы. Першапачаткова на I з'ездзе Усерасійскага Савета сялянскіх дэпутатаў была прынята рэзалюцыя аб валасным земстве, якая заклікала «працоўнае рэвалюцыйнае сялянства да самага дзейнаснага ўдзелу ў правядзенні ў жыццё выданага закона аб валасным земстве» [5].

Неўзабаве губернскія, затым павятовыя і валасныя з'езды сялянскіх дэпутатаў усебакова ўхвалілі рэформу мясцовага самакіравання. Так, у чэрвені на пасяджэнні Віцебскага губернскага сялянскага з'езда, пасля даклада Багданава па пытанні арганізацыі земстваў, было прызнана, што валасное земства, акрамя іншага, «моцны сродак развіцця вёскі» [6]. Дэпутаты сялянскага з'езда Пінскага павета выказалі ўпэўненасць у тым, што «валасное земства ўздыме эканамічны дабрабыт насельніцтва, замацуе заваёвы рэвалюцыі і ажыццявіць ідэю самадзейнасці і самавызначэння» [7]. Савецкі актывіст Арлоў на сялянскім з'ездзе ў с. Рудзянец Гомельскага павета заклікаў, каб кожная вёска даслала на валасны сход сваіх прадстаўнікоў для ўтварэння адзінага спісу кандыдатаў у складзе 30 чалавек, а потым за іх прагаласавала.

Са свайго боку, урадавыя сілы былі зацікаўлены ў дэмакратызацыі выбарчых структур. У ліпені, пасля сходу членаў павятовых земскіх упраў і камісараў Віцебшчыны, была заснавана губернская нарада, прысвечаная выбарам у валасное земства. У склад нарады ўваходзілі: губернскі камісар А. О. Валковіч (старшыня), старшыня і члены губернскай земскай управы А. Ф. Ражноўскі і В. Н. Карпаў, Н. Р. Шулепнікаў, прадстаўнік савета пры губернскім камісары В. Н. Бомас, а таксама гарадскі галава В. В. Зарэмба, намеснік губернскага зямельнага камітэта Н. Н. Леман, старшыня губернскага харчовага камітэта М. У. Кандрацьеў і прадстаўнікі Савета салдацкіх і рабочых дэпутатаў. У адпаведнасці з рашэннем Усерасійскага сялянскага з'езда было пастаноўлена папоўніць губернскую земскую ўправу «прадстаўнікамі па адным ад Савета пры губернскім камісары, Савета салдацкіх дэпутатаў, Савета рабочых дэпутатаў, Савета сялянскіх дэпутатаў» [8]. Таксама падчас працы нарады былі зацверджаны мерапрыемствы па арганізацыі курсаў падрыхтоўкі для выбарчай кампаніі лектараў, рэгістратараў, інструктараў, сакратараў, бухгалтараў і іншых спецыялістаў.

У хуткім часе арганізацыйна-тлумачальная праца нарады прынесла плён. Па словах В. В. Зарэмбы, «складанне спісаў грамадзянскага насельніцтва ўжо скончана... публікацыя спісаў

мяркуецца паміж 15–18 ліпеня, а [валасныя] выбары паміж 20–27 жніўня» [9]. Адносна тэрміна правядзення выбараў гласных у павятовае земства, у Дрысенскім павеце абранне 40 гласных было прызначана на 24 верасня (40 гласных ад павета і 2 ад горада). У шэрагу іншых паведаў выбары былі перанесены на кастрычнік, у тым ліку ў Гарадоцкім, Невельскім і Себежскім паветах – 15 кастрычніка, у Віцебскім – 22 кастрычніка (43 гласных, 60 603 выбаршчыкаў), у Рэжыцкім і Полацкім – 29 кастрычніка. Што тычыцца перадвыбарчай кампаніі з удзелам партый і грамадскіх рухаў, то напрыклад у Невельскім павеце «барацьба адбывалася паміж Саветам сялянскіх дэпутатаў і аддзелам Партыі Народнай Свабоды, якая падтрымлівае землеўласнікаў» [10].

Як і ў Віцебскай губерні, на Міншчыне падрыхтоўкай выбараў органаў мясцовага самакіравання падлягала займацца камісарам, выканаўчым камітэтам і земскім управам. У распаўсюджанне губернскага камісара на патрэбы выбараў Міністэрствам унутраных спраў было асiгнана 93 000 рублёў. Настойлівыя патрабаванні цэнтральных улад аб хутчэйшым правядзенні выбараў вымушалі мясцовыя ўрадавыя структуры напачатку чэрвеня ладзіць пасяджэнні з нагоды падрыхтоўкі рэгіёна да выбараў у земства. Пасля перамоў Мінскага губернскага камісара з дэмакратызаванымі павятовымі земскімі ўправамі было вырашана правесці абранне галосных у валасное земства па прапарцыянальнай сістэме, выключэннем сталі Барысаўскі і Пінскі паветы, дзе выбары мусілі адбыцца па мажарытарнай.

Неўзабаве Мінскі губернскі выканаўчы камітэт загадаў валасным камітэтам склікаць валасныя сходы, дзе дэлегаты ад Савета сялянскіх дэпутатаў мусілі пераконваць выбаршчыкаў у неабходнасці ўдзелу ў выбарах і «растлумачваць» прызначэнне земстваў [11]. Відавочна, што падобныя захады спрыялі пашырэнню палітычнай асветы сялянства і актывізавалі працу земскіх устаноў у гэтым накірунку. Менавіта для ажыццяўлення гэтых мерыпрыемстваў на чарговым пасяджэнні Мінскай павятовай земскай управы была заснавана «асобая група» з удзелам А. В. Васільева, Ф. Ф. Жылінскага і П. Ф. Шастака. Ужо да 20 ліпеня Пінскі павет быў падзелены на 86 выбарчых акруг і ў спіс выбаршчыкаў занесена 59 754 чалавека [12, с. 350]. Аб ходзе мерапрыемстваў па фарміраванні выбарчых камісій, складанні кандыдацкіх

спісаў у валасцях і паветах Мінскай губерні пастаянна паведамлялася ў мясцовай прэсе. Усё ж, нягледзячы на прыкладзеныя намаганні ўладных і грамадскіх сіл Міншчыны, тут адбылося некаторае запавольванне з вызначэннем тэрмінаў выбараў. Паколькі не былі падрыхтаваны выбарчыя спісы, выбары ў валасное земства былі прызначаны на 8 верасня, а ў павятовае – 17 верасня. У палітычнай агітацыі найбольшую энергію ў вёсках Міншчыны выявілі «сялянскі саюз», а ў мястэчках – «Бунд», мала таго, ў некаторых валасцях панавалі антыўрэйскія настроі [13].

Заклучэнне. Такім чынам, урадавыя сілы прыклалі ўсе намаганні, каб працэс дэмакратызацыі земстваў адбыўся мірна і канструктыўна. Сялянства мела магчымасць дэмакратычным шляхам скарыстаць сваё права абіраць і быць абранымі ў органы кіравання. У гэтым жа накірунку дзейнічалі шматлікія дзяржаўныя і грамадска-палітычныя арганізацыі, іх органы друку. У час выбарчай кампаніі сялянства сустракалася з агітатарамі і мела магчымасць пазнаёміцца з партыйнымі праграмамі, што спрыяла яго далейшай палітычнай сацыялізацыі і ўцягненню ў вырашэнне дзяржаўных спраў.

Літаратура

1. Нацыянальны Архіў Рэспублікі Беларусь (далей – НАРБ). – Фонд 60. – Воп. 3. – Спр. 242. – Л. 93.
2. НАРБ. – Фонд 60. – Воп. 3. – Спр. 174. – Л. 47–48.
3. НАРБ. – Фонд 60. – Воп. 3. – Спр. 170. – Л. 55–56.
4. НАРБ. – Фонд 60. – Воп. 3. – Спр. 186. – Л. 13.
5. НАРБ. – Фонд 60. – Воп. 3. – С. 186. – Л. 11.
6. Витебский листок. – 1917. – 21 июня.
7. Крестьянская газета. – 1917. – 28 июня.
8. НАРБ. – Фонд 622. – Воп. 1. – Спр. 16. – Л. 5 адв.
9. НАРБ. – Фонд 622. – Воп. 1. – Спр. 16. – Л. 6.
10. НАРБ. – Фонд 60. – Воп. 3. – Спр. 243. – Л. 399.
11. Новое Варшавское утро. – 1917. – 30 июля.
12. Крестьянское движение в 1917 г. / под ред.: М. Н. Покровского, Я. А. Яковлева. – М. – Л.: Госиздат. – 1927. – 442 с.
13. Дзяржаўны архіў Расійскай Федэрацыі. – Фонд 1778. – Воп. 1. – Спр. 302. – Л. 194.

Пастыніў 20.03.2013